

Mi lesz veled szürke („magyar”) fogoly (*Perdix perdix*), avagy már egyenes az út a teljes kipusztulás felé?

Dudás Miklós – Csirmaz Imre

A XXI. századi „civilizált” emberiség a korlátlan gazdasági fejlődés bűvöletében él, amely a teljes anyagi bőség ígéretével és a természet totális leigázásával (kizsárolásával) kecsegtet bennünket, de vajon ez a szemlélet és gyakorlat hosszútávon meddig lesz fenntartható? Napjainkban számos neves és nemzetközileg is elismert tudósnak a tollából egyre borúlátóbb jelentések látnak napvilágot a globális problémák kezelésének lehetőségeiről, de ezek sajnos legtöbbször még csak meg sem érintenek bennünket, hétköznapi embereket.

Nézzük meg most, hogy ezek a kicsit filozofikusra sikeredett bevezető gondolatok, vajon mennyire lehetnek érvényesek az egyik hazai apróvadfajunk jelenlegi helyzetére.

A szürke fogoly mely még napjainkban ugyan bizonyos megszorításokkal vadászható madárfaj a XXI. század elejére rendkívül megfogyatkozott, s mostanra már inkább, mint veszélyeztetett apróvad van jelen a hazai faunánkban. Pedig ez a jellegzetes és őshonos kis madárfaj, a vadvédelmi és vadgazdálkodási intézkedések tekintetében is az egyik legmagasabb prioritást érdemelné!

Mivel az agrárökológiai rendszereknek a fogoly egyszerre az úgynevezett „esernyő-faja” (Umbrella species) és egyben „zászlóshajó-faja” (Flagship species) is volt korábban, ezért lényegesen kiemeltebb jelentőséget kellene, hogy kapjon az apróvad védelem és az apróvad-gazdálkodásban egyaránt.

Sajnálatos, de ki kell jelteni, hogy hazánkban jelen pillanatban a fogoly teljesen elvesztette vadgazdálkodási, vadászati, valamint ökológiai és élőhely minőséget jelző indikátor szerepét. S mindjárt fel is tehetjük magunknak a lakonikus kérdést, hogy vajon új gondolatot tudunk-e még közölni ebben a témában vagy csak a „vészharangot” kongatjuk kétségbeesetten, de mindhiába, mert ugyanis e témakörben bőséges szinte kimeríthetetlen szakirodalom áll a rendelkezésünkre. A legnevesebb szaktekintélyek (Studinka L, Dr. Faragó S, Nagy E, Faludi Cs, Jánoska F, Kőhalmy T, Mohácsi S, Papp S, stb.) tudományos igényű munkái, is úgy tűnik mégis kevésnek bizonyultak, ahhoz hogy a magyar vadásztársadalom komolyabb elkötelezettséggel és felelősséggel, kezelje ezt az ügyet. S ne csak tétlen szemlélőként figyelve a „megállíthatatlan” negatív folyamatokat, melynek hatására a hazai szürke fogoly állomány oda jutott ahol éppen most van!

A múlt század közepéig pedig igazán „nagyhatalomnak” számítottunk a fogolyállományunkat illetően, úgy annyira, hogy több betelepítési kísérletet is végrehajtottak elődeink különböző földrészekén, ahová jelentős egyedszámban szállítottak hazánkból befogott madarakat! Napjainkban viszont a magyar vadgazdálkodás megkapta a legnagyobb „arculcsapását” is, amikor már külföldi szakemberek jönnek és oktatnak minket a szürke fogollyal való gazdálkodás fortélyaira (PI. Game and Wildlife Conservation Trust).

A szürke fogoly a természetes sztyeppnövényzet őshonos madara. Elterjedése a Palearktikus faunaterület nyugati és középső részén húzódik. A Pireneusok és a Mediterrán zóna vonalától a Baltikumig, Írországtól a Jenyiszej folyóig költ. Az észak-amerikai préríken, Új-Zélandon és Komodón az Európából többek között Magyarországról betelepített populációi élnek. Az ottani vadászok nagy öröme, mely az ott vadászható madárfajok zsákmánylistáját tovább színesítette. Számos helyen „hungarian partridge” néven ismerik a sikeresen meghonosodott szürke

foglyot, de ugyanez nem mondható el a skót Orkney-szigetek a Külső- és Belső-Hebridák valamint a Hawaii-szigetek, Fidzsi-szigetek, Tasmánia, Ausztrália, Chile, Norvégia területein, ahol a telepítési próbálkozások kudarcra végeztek.

A hazai jeles és elismert vadászati szakembereink (Magyar Fogoly Kutató Csoport) mára már szinte egyöntetűen egyetértenek abban, hogy az elmúlt évtizedek alatt a hazai állomány teljesen összeomlott, s ma fogolyra vadászni csak mesterséges kibocsátás esetén lehetséges! Az egyes alföldi élőhelyek természetes eltartó képességére országos szinten is az jellemző, hogy a maradvány vad populációk tovább izolálódnak, aprózódnak fel (fragmentálódnak), s tűnnek el végleg az egyes kistájegységekről.

A korábbi évtizedekben pedig (1992-től Magyar Fogolyvédelmi Kutatási Program) komoly és igen jelentős anyagi támogatásokkal folytatott ún. „fogolyprogram” is csak kismértékben tudott lokálisan és időlegesen állománynövekedést elérni. A támogatások megszűntével a természetes populációk országszerte tovább csökkennek. A vadbiológus kutatók a csökkenésének okait kutatva az első helyre az élőhelyvesztést és az élőhelyek folyamatos romlását sorolják. Egy optimális élőhelyen, ahol számos búvóhely, táplálkozó terület és fészkelésre alkalmas mezsgyék találhatóak, még a jelentős predációs nyomás hatására is nagy egyedszámú populációk maradhatnak életképes állapotban. Egy ún. kettős hatás érvényesül: a jelenlegi, ami várhatóan még csak egyre fokozódni fog a jövőben is, az agrárkörnyezet további radikális átalakulása, a termesztett növénykultúrák kis változatossága, a mezsgyék, szegélyvegetációk további csökkenése vagy teljes felszámolása, valamint a túlgépesített agrotechnikai (kemizáció, kaszálás, betakarítás, talajművelés stb.) hatások is egyre negatívabban fogják érinteni a maradvány állományokat. Az egyes szakmai vélemények szerint az élőhelyi feltételek elsődlegessége nem megkérdőjelezhető, viszont ehhez még csatlakozott az egyes vadgazdálkodók túlhasznosítási gyakorlata is a korábbi években!

A vidékeken évek óta folyó közfoglalkoztatás (közmunka programok) bevett negatív gyakorlatává kezd válni, hogy most már nem csak a fő közlekedési utak mellett vágják ki a cserjéket, kaszálják folyamatosan az árokpartokat, hanem a szántók közötti dűlőutak szegélybokrosai, nádfoltjai (bágerögrök) is sorba tűnnek el. Ez az igen „látványos” tevékenység, vagyis az agrárkörnyezet teljes „sterilizálása” szinte országos léptéket kezd ölteni. Arról viszont igen kevés híradás lát napvilágot, hogy valahol is ültetnének fákat, cserjéket a közmunka programok keretében. Pedig hazánk vidékfejlesztési célprogramjaiban az agrár-környezetgazdálkodás keretében számos támogatási lehetőség kínálkozna a földhasználóknak (földtulajdonosoknak), hogy az árú-termelés mellett egy olyan célt is megvalósítson, ami a mezőgazdasági földhasználat minden ágában (szántóművelés, gyepgazdálkodás, ültetvények stb.) a természetközeli élőhelyek kialakítását és fenntartását eredményezné. Ez minden szempontból a biológiai sokféleség megőrzését és növelését szolgálná. Számos növény- és állatfaj számára megfelelő táplálkozó, szaporodó és pihenőhely kialakítását tenné lehetővé. Az úgynevezett „Magas Természeti Értékű Területek” céljai között szerepel a fogoly, is mint kiemelt jelentőségű faj.

Napjainkban viszont egyre inkább azt tapasztaljuk közvetlen környezetünkben is, hogy szinte „visszafejtődő” zajlanak ezek a negatív folyamatok, s már egyre nehezebben képzelhető el, egy olyan általános szemléletváltás, amely a földhasználókat arra tudná ösztönözni, hogy az agrárkörnyezet teljes „kultúrsivataggá” való degradálódása ne következzen be a gazdálkodási tevékenységük hatására. A jelenlegi területalapú támogatási lehetőségek a

gazdálkodókat egyre inkább arra ösztönzi, hogy igyekezzenek minden megművelhető négyzetmétert bevonni a termelésbe, így a határmezsgyék szegélyei szinte évről évre elszántásra kerülnek. A korábbi évtizedekben még számos kistáj agrárkörnyezetében, a mezsgyékben mezővédő erdősávok, fasorok, szegélybokrosok voltak találhatóak. Az elmúlt években viszont az vált tendenciává, hogy a mezsgyék fasorait kivágják (közmunka program keretében!), de az újrafásítás mindenhol elmarad.

Az igényelhető (pályázható) Agrár-Környezet-Gazdálkodási célprogramok országos kezdeményezései jelen pillanatban úgy tűnik, hogy döntően pozitív irányba a vadgazdálkodási és természetvédelmi elvárásoknak nem tud hatékonyan megfelelni. Egy adott kistáj „arculatát” néhány földhasználó nem tudja látványosan megváltoztatni. A támogatást nyert gazdálkodóknak olyan szigorú előírásokat kell betartani, amelynek egy térségben csak kevés gazda veti alá magát. Így legtöbbször a „hagyományos” intenzív növénytermesztési rendszerekben vesznek továbbra is részt, amelyek még inkább elmélyítik, azokat a visszafordíthatatlan negatív folyamatokat, melyek hazánk számos alföldi régiójában zajlanak napjainkban.

Pedig az idén is lesz pályázati lehetőség EU-s forrásokból „élőhely-fejlesztési célú nem termelő beruházásokra”: tartós zöldség létesítése szántókon, gyeptelepítés, sövénytelepítés (szegélybokrosok) mezőgazdasági táblaszéleken, „méhlegelő” létesítése szántóterületeken. Vajon hány gazdálkodó fog élni a lehetőséggel, s mennyire lesz szakmailag összehangolva az adott területen tevékenykedő vadgazdákkal a beruházás megvalósítása. A szakmai felügyelet hiánya pedig erősen megkérdőjelezheti egy adott kistájon a kivitelezés hatékonyságát.

Külön említést érdemel még a vadföld-gazdálkodás is, mint egy olyan fogalom, amely egyre inkább kezd eltűnni a vadászati ágazatok „palettájáról”. Pedig még a korábbi évtizedekben bevett szokás volt, hogy a kedvezőtlen termőhelyi viszonyokat mutató szántókat ilyen jellegű céllal hasznosították, ahol az adott apróvad fajok ökológiai igényeit maximálisan figyelembe vették. A vetett növénykultúra termesztési technológiája (vegyszermentes, lábon hagyás, stb.) teljes mértékben alá volt rendelve, hogy egy olyan célt valósítson meg, ami optimális táplálkozó, szaporodó és búvóhelyet kínál az egyes apróvadfajoknak.

A múlt század elején a kisparaszti, erősen külterjes gazdálkodási forma a fogolynak, az eredeti élőhelyénél lényegesen kedvezőbb környezetet alakított ki számára.

A kezdetleges agrotechnikával, sok kézi munkaerővel (számos ellenvélemény szerint ez is jelentős zavarást jelentett akkori időkben) művelt „nadrágszűz” parcellák változatos növénykultúrái lettek a legjellegzetesebb előfordulási helyei a fajnak. A fészket, a jó búvóhelyet biztosító magas füves árokszéleken, búza, lucerna, kukorica, vagy más egyéb kultúrnövények szegélyzónájában, kaszálókon, erdőssztyepp jellegű réteken találjuk.

Az 1930 és 1940-es évek között mintegy 1.500.000-re becsülték a hazai állományát. A két egymást követő rendkívül hideg és magas hó borítást hozó tél következtében 1943-ig 285. 000-re csökkent az állománya. Ezután évente hol javuló, de egyre inkább a fokozódó felmorzsolódás jellemezte az országos állományt, 1980-ra már csak 120 000 egyedből állt a hazai populáció. Ezeket a folyamatokat siettetette a 60-as évektől előtérbe került szocialista nagyüzemi agrárgazdálkodás, a monokultúrás nagytablák kialakítása, az intenzív kemizáció, a gépesítés, s a még mindig intenzív vadászata a fajnak. A kutatások igazolni látszanak, hogy a fácán kompetícióban (versengésben) van a fogollyal, ugyanis jobban adaptálódik a

nagyüzemi gazdálkodási formákhoz s kizsorítja a kisebb rokonát ezekről az élőhelyekről. A fácán jobb túlélési stratégiájához tartozik még egy igen lényeges viselkedési forma is mégpedig, hogy éjszakára felgallyaz, ha van a közelben arra alkalmas erdőfolt, fasor, míg a fogoly a talajon marad, így sokkal kitettebb a predációnak, ezért lennének fontosak a szegélybokrosok (galagonya, kökény stb.) meghagyása a művelt táblák közötti mezsgyéken. További nehézség, hogy a fogoly monogám faj és a télvégi párválasztás során, amikor a tyúkok párt keresnek maguknak egy másik csapatnak is a közelben kellene tartózkodni. A populáció kritikus állomány sűrűsége minimum 2 példány/100 ha, s ha ennél kevesebb egyedszám van jelen a területen, akkor a párt kereső madarak találkozási valószínűsége szinte egyenlő a nullával.

Miért is fog eltűnni a fogoly?

Megszűnt a tanyavilág, ezzel együtt eltűntek a trágyaszarvasok, szérúskertek, ahol a fogolycsapatok behúzódhattak telelni. Itt szélvédeettséget és táplálékot találhattak (szénakazlakból-gyommagvak, stb.), azonkívül a vadgazdálkodás az akkori társadalmi-népgazdasági és erkölcsi megítélés szerint is sokkal előkelőbb helyen állt, és így a jó vadgazdának, az számított, aki egy-egy vadfajjal minél többet törődött, így számos helyen a természetes állomány, jelentős részét befogták (hálókka) és „kamrázták” őket. Az átteleltetett törzsállományt tavasszal bocsátották ki a megfelelően kezelt vadászterületekre. Mindezek mellett a jelenlegi termelés-szerkezetben bár újra kezd megnőni a kisüzemi parcellák aránya, de olyan mértékű zavarással jár a gépesített technológiák alkalmazása az egyes kultúrnövények termelési folyamataiban, amihez igen nehezen képes alkalmazkodni a fogoly.

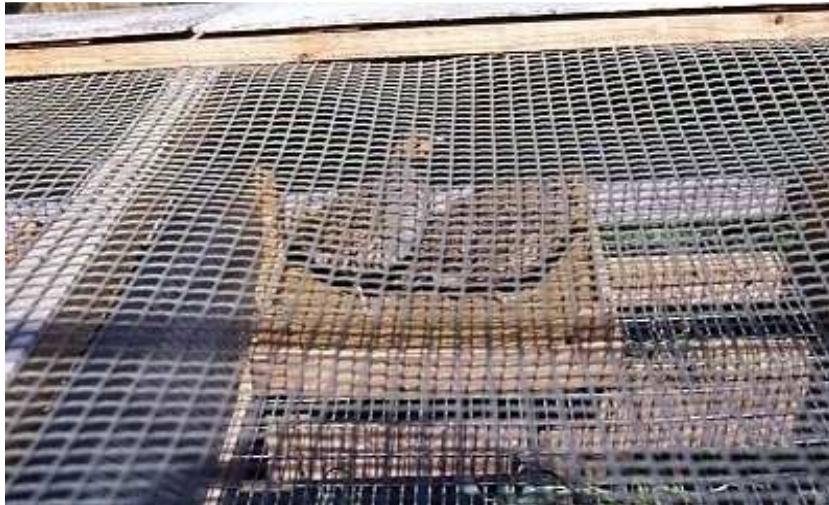
S a ma felnövekvő új vadászgeneráció tagjainak már nem is fog hiányozni, mert jelentős részük nem is találkozott, csak hallomásból értesült erről a kedves kis madárról, s talán egy bizonyos közönnyel veszik majd tudomásul, ha végleg lekerül a hazai vadászható fajok listájáról.

A Hortobágyon élő fogoly állománya óvatos becslések szerint nem több 120-150 példánynál. Ezek az 5-10 fős családok nagy távolságokra élnek egymástól, s az így kialakult izoláció következtében fokozatosan felmorzsolódhatnak. Aktív beavatkozások nélkül (vadföldek létesítése, téli etetés, mesterséges visszatelepítés, predátor kontroll stb.) várhatóan rövid időn belül eltűnhet ez a faj is a Hortobágyról.

A Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatósága Fogoly Programja 2001-2006. között folyt, s a következő célokat kívánta volna elérni:

- a fogolyállomány helyzetének javítása a kibocsátások által,
- tapasztalatszerzés a fogoly zárttéri tenyésztése során,
- a faj etológiájának és ökológiai igényeinek közelebbi megismerése, a kibocsátásokkal párhuzamosan az élőhely fejlesztések megvalósítása és azok hatásának vizsgálata, az állomány alakulására
- a fogollyal kapcsolatos további vizsgálatok („élettér” nagyság igény, az egyes predátorok hatása a populáció nagyságára, elvándorlás illetve az elhullás mértéke a kedvezőtlen időjárás következtében, stb.
- a Ramsari területen végrehajtott szárnyasvadfaj kibocsátás és a természetvédelmi érdekek összeegyeztethetőségének a vizsgálata.
- A program beindítását a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium vadgazdálkodási tevékenységek támogatására létrehozott alapjából nyert pályázati pénzből, illetve a Környezetvédelmi Minisztérium Környezetvédelmi

Alap Célelőirányzatának pályázatán nyert összegből tudta elindítani az Igazgatóság vadgazdálkodási ágazata.

-
- A vadföld gazdálkodással kombinált, mesterségesen keltett és nevelt foglyok kihelyezése eredményesnek bizonyult az elmúlt négy év terepi tapasztalatai alapján. A mesterségesen keltetett, illetve napos korban vásárolt fogolycsibék-kotlóssal, infralámpával (műanya) és „zöld kifutóval” való előnevelése biztató eredményeket mutatott.
- 2001-ben Sződligetről 240 db vásárolt tojásból 157 db csibét sikerült kikeltetni saját tulajdonban lévő mesterséges keltetőgéppel. Ebből 50 db lett tíz napos korban, az Egyek-Pusztakócsi mocsarak környékén (Górés tanya) utónevelés - (kotlóssal-zárt hálóval fedett boxokban, nyolc hetes korig tartva) s azután szabadon engedve. A másik 50 db csibe felnevelése és zárttérben való tartása (hálóval borított fóliavázak keret) képezte a következő évi (2002) tojó törzsállományt. Az elhullás 57 db volt.
- 2002. márciusában 75 db Kecelről vásárolt felnőtt példány lett kibocsátva a Hortobágyi Nemzeti Park déli pusztáján - Mihály-halma környékén, még abban az évben több csibéit vezető párokat figyeltek meg.(Csenkei Gábor és Fekete Pál hivatásos vadászok in verb)

Ebben az időszakban az Egyek-pusztakócsi mocsarak melletti vadföldeken az előző évből (2001-ben) 5 db tojó tartózkodott nem álltak párba, mivel nagy valószínűség szerint nem volt a területen több kakas. Ezért 5 példány Kecelről vásárolt kakas, a tojók tartózkodási helye közelében szabadon lett engedve, rövid időn belül a két csapat egymásra talált és percekben belül a párválasztási „ceremónia” is megtörtént és különváltak a párok egymástól.

A 2002-es tenyésztési szezonban 800 db napos csibefoglyot vásárolt a Hortobágyi Nemzeti Park vadgazdálkodási ágazata egy szlovákiai tenyészetből (A Kassai Állatorvostudományi Egyetem -rhozanovcei- tenyésztelepéről), hogy genetikailag egy heterogénebb állomány alakuljon ki a Hortobágyon.

A Debrecen-Józsán (magánháznál-Tiba István Rózsástelep u. 16. sz.) kialakított törzs-állomány tartásra, elő- és középnevelésre alkalmas telepen kezdődött el a 2002-es tenyészszezon. A speciálisan kialakított tojató boxokban 22 tenyészpár lett elhelyezve, akiktől összesen 350 db naposcsibét sikerült mesterséges keltetéssel előállítani. Az előnevelésük egy erre a célra átalakított üvegházban infralámpás „műanyával” történt. A kotlóssal való nevelés abba maradt, mert nem volt megfelelő hely számukra és a kezdeti próbálkozások nagy taposási elhullást eredményeztek. A

középnevelésüket már 3-4 hetes korban a fóliavázis hálójával borított területen (zöld kifutó) folyták, ahol kukorica, cirok, lucerna kultúrnövények voltak vetve. A korai kihelyezésekre azért volt szükség, mert az elő-nevelőben túl sűrűn lévő csibéknél a taposásból és a fellépő kannibalizmus (tollcsipkedés) miatt származó elhullások emelkedtek. Ez adódott abból a tényből, hogy az egyes vitálisabb csibék növekedési erélye gyorsabb volt a gyengébb társaiknál és néhány nap alatt szemmel láthatóan „szétnőttek” és nem volt lehetőség szétválogatni ezeket az egyedeket. Az utónevelésük-és visszavadásításuk a „kis vadászterületen” (Feketerét-Górés-tanya környékén) és a Magdolna nevezetű pusztarészen történtek.

A három körzetben végzett visszatelepítési kísérletek őszi állománybecslései a következőképpen alakultak: Egyek-pusztakócsi mocsarak környékén 450 db kifejlett madarat számláltak meg, míg a Magdolnában kb. 50 db és végül a Mihályhalma környékén a 2002-es év szaporulatával együtt 95-100 szürke fogoly példány tartózkodott. A vadföld-élőhely fejlesztésekkel párhuzamosan még legalább további 8-10 évre lenne szükség, hogy egy stabil önfenntartó fogoly populáció kialakulhasson, oly módon, hogy évente még legalább 1000 vagy még optimálisabb esetben 2000 előnevelt (nyolc hetes) fogoly csibét kellene kibocsátani a Hortobágyi Nemzeti Park arra alkalmasnak ítélt, vadföldekkel mozaikosan kialakított élőhelyein.

2003-ban felszámoltuk az előző években alkalmazott technológiákat (törzsesítés, keltetés, elő-középnevelés,) mert a munkavégzéshez a feltételek nem feleltek meg az optimális elvárásoknak. Ezért előnevelt 7-8 hetes korú egyedeket (500 db) és 50 db felnőtt példányt vásároltunk Kecelről, s a szállítás után a kibocsátó helyen utónevelő boxokban lettek elhelyezve. Ez 20 db kör alakú hálójával fedett szoktató voliert jelent, amelyekből kb. 10-14 napos tartás után lettek kiengedve, naponta egy-két volierből a fiatal madarak. A felnőtt példányokat lehetőleg párban helyeztük el a boxokban (átlag 35 fiatal, és 1 adult pár).

Általában igen rövid idő múlva (egy-két nap) elfogadták a fiatalokat, az igen fejlett szociális és ivadéknevelő viselkedéssel rendelkező felnőtt madarak. A szabadon bocsátás után szépen vezetgették és összetartották a csapat fiatal egyedeit.

Ebben az évben színes (spirál) gyűrű jelöléssel is próbálkoztunk (Abádszalóki Vadásztársaságtól kaptuk), de sajnos az olasz gyártmányú gyűrűk, nem váltották be a hozzá fűzött elképzeléseket. Szerencsésebb esetekben a fűszálak hatására leestek a lábukról, de számos példánynál komoly sérüléseket, sántaságot, majd elhullásokat okoztak a színes gyűrűk. A magas aljnövényzetben való mozgásukat akadályozta a fiatal madaraknak. A következő évben már nem használtuk a gyűrűket.

2004-ben 520db előnevelt és 50 felnőtt példány lett kibocsátva az Egyek-pusztakócsi mocsarak (Górés-tanya) környékén, ugyanazon az élőhelyen, mint az előző évben. A lábon hagyott kukorica és a cirok kultúrákban 20-30-as csapatokba szakadozva a környéken tartózkodtak, egészen 2005. január közepéig, mikor is az addig enyhe tél keményre fordult. A folyamatos etetés ellenére nagyobb szétszóródást lehetett tapasztalni a kitelepített fogolyállományban a területen. A kibocsátó helytől több km-re is lehetett megfigyelni kisebb csapatokat. A Górési tanya udvarára 28 db példány behúzódott és az egyik hodályba be is vonultak és ott szedegettek a lehullt töreken.

2005-ben július 20.-án érkezett Kecelről 500 pld. 7-8 hetes fiatal és 50 pld. felnőtt madár. A nyár igen csapadékos volt, a vegetáció üde, dús, a rovarfauna gazdag. A madarak fogadására illetve az utógondozásra a bevált 20 db kör alakú boxok lettek felépítve.

A szállítás alatt 1 pld. fiatal egyed pusztult csak el, de ezen kívül még 5-6 "szomorkodó" gubbasztó madarat is lehetett találni, amelyek a következő napokban el is hullottak. A szállítási stressz és az új környezethez való alkalmazkodás megviselte a madarakat. Ez feltűnően jelentkezett a bélsáruk állagának és színének a megváltozásával és néhány egyed borzalt tollal való félrehúzódozó viselkedésében. Ezek alapján endoparazitológiai vizsgálatokra bélsármintákat küldtünk a Debreceni Állategészségügyi Intézetbe. A vizsgálati eredmények 2 faj bélféreg parazita jelenlétét igazolta. A IV. V. VI. X. XVI. XVII.- boxokban orsóféreg (*Ascaris spec.*).

A XI. XIII. XVIII. XIX. boxokban pedig galandféreg (*Railletina spec.*) volt. A takarmányozást a Kecelről hozott speciálisan kevert táppal folytattuk 12 napig, majd fokozatos szoktatással áttértünk a pulykaindító tápra. A parazitózis jelentkezésétől kezdve pedig SBH MEBENDASOL granulátum gyógyszert kevertünk a takarmányukba (10kg takarmányhoz./ 6 gr granulátum). Az ivóvizükbe az étrendi hatás (a bélflóra ph-jának kedvező szinten tartása miatt) fokozására takarmány almaecetet adagoltunk. Az első napokban minden boxba finom szemcséjű sóder került, amit a fiatal foglyok előszeretettel használtak fürdésre illetve a zúzógyomruk feltöltésére. A nevelési időszak alatt összesen 12 fiatal madár elhullás volt. A szoktató boxokból a 14. napon kezdtük el a szabadon engedéseket, két naponta egy csapatot. (2 felnőtt és 25 fiatal)

A kiengedett egyedek rövid időn belül (néhány nap alatt) megtanulták a rejtőzködést, és nagy érdeklődést mutattak a szabad természetben található táplálékok (rovarok, fűmagvak, stb.) iránt. A boxokban összeszokott példányok több kisebb csapatot alkotott más boxbeliekkel. Sikertelen volt egy olyan eseményt is megfigyelni, amikor a már több hete kint lévő csapat nem fogadta be az újonnan kiengedettet egy domináns kakas területet védett és elzavarta a csatlakozni akaró adult kakasokat.

A napi aktivitásukra jellemző volt, hogy az első héten átlagban két alkalommal keresték fel az etető és itató helyeket. A harmadik héten már átjártak a szomszédos vadföldekre (cirok, kukorica, lucerna, köles, kaszáló stb.) amelyek rendkívül sűrű és borult állományú vegetációt alkottak, és egyre ritkábban keresték fel az etető helyeket.

A madarak a kibocsátó helytől azonosíthatóan 900-1200 m-re távolodtak el. Az utógondozás október elejéig tartott az elmúlt évek bevált technológiája szerint, 50 m-es körzetben 8 db etető és itató üzemel, melyben tápot s rosta maradékot kínáltunk fel, amelyet alkalmanként a foglyok továbbra is felvettek. Megjegyzés: 2005 májusában Kócsújfalu közelében 5 km-re a kibocsátó helytől kikaszáltak egy 13 db tojásos kotló fogoly tyúkot.

A Górési Ragadozómadár Repatriáló Telepről 2005 júliusában két galambász héja (fiatal és öreg tollruhas meggyűrűzött példányok) lett elengedve a Meggyes erdőben 2,5-3 km távolságra a fogoly kibocsátó helytől. A fiatal héja néhány nap múlva megjelent a fogoly utónevelő helyen és egymást követő napokon sikeresen is zsákmányolt a nyílt füves területen tartózkodó fogoly csibékből (2 db). A felnőtt foglyokba rendkívül gyorsan bevésődött, hogy a héja jelenléte komoly veszélyt jelent számukra, erős hangriasztással, valamint meneküléssel apró rövid felröppenésekkel, vagy a magas fűben gyors futással, takarásba húzódova jelezték, mikor megjelent. A fiatalabb 8-10 hetes fogoly csibék még nem minden esetben keltek szárnyra az idősebb madarak riasztására, hanem lelapultak a nem túl magas fűbe s ezek közül zsákmányolt sikeresen a héja. A magas már elfásodott szárú csalánba bemenekült foglyok közül nem tudott zsákmányolni a támadó héja, mert felakadt a méteres csalánon. A fiatal egerészölyvek és a barna rétihéják nem jelentettek veszélyt a

kibocsátott foglyok számára, a fiatal madarak vészreakciói sem voltak olyan intenzívek, mint a galambász héja megjelenése esetén. Egy fehér házigalamb csalival „beélesített” élvefogó csapda segítségével néhány óra elteltével (de. 10 órakor felállítva és du. 1/2 4- kor megfogva) sikerült befogni a színes gyűrűvel ellátott fiatal tojó héját, ami a debreceni Nagyerdőben szabadon lett engedve, 65-70 km-re a befogási helytől.

Fogolykibocsátás 2006 tavaszán

A Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóságánál a fogoly repatriációval foglalkozó munkatársak körében, a 2005-ös év tenyészidőszaka után egyfajta összegzésként, az alábbi észrevételek fogalmazódtak meg a program eredményességét illetően:

- ha 10 éves repatriációs ciklust veszünk alapul, akkor a kibocsátási időszak végén történő állománypótlásra ugyanúgy szükség van, mint a program elején. Mindez hangsúlyosabban igaz abban az esetben, ha a kibocsátás volumene (nyilvánvalóan forráshiányból eredően) nem éri el az optimálisnak vélt kibocsátási egyedszám mértékét.
- a visszatelepítést nem lehet kizárólag egy élőhely típusú modellre alkalmazni, abban alternatív lehetőségeket kell keresni.
- a kibocsátási technológia helyes megválasztása nagymértékben befolyásolja az eredményességet. Minden területre kiterjedő, általános érvényű kezelési módszer nincs,
- azt legtöbb esetben a helyi sajátosságok ismeretében kell kialakítani.

Mindezek figyelembe vételével megfogalmazódott az az elképzelés, hogy az eddig alkalmazott technológia mellett meg kell próbálni a tavaszi, tenyészérett példányok kihelyezését, annak a kérdésnek a tisztázására, hogy részt vesznek-e a szaporodásban, és ha igen, akkor milyen eredménnyel? Az elhatározással szerencsésen egybeesett az a tény, hogy az FVM –igaz hogy az utolsó pillanatban, de tavaszi törzsállomány pótlási céllal pályázati lehetőséget írt ki a vadászatra jogosultak részére. Tekintettel, hogy a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatósága, a fogoly kibocsátási tevékenységét eddig, főként Jász-Nagykun Szolnok megyében végezte, így ezt a pályázatát is erre a vadászterületére, 50 pár felnőtt fogoly kihelyezésére nyújtotta be. A pályázatot a megyei Területi Vadgazdálkodási Tanács megvizsgálta, és támogathatónak ítélte. Ekkor már március közepét írtuk, és tekintettel, arra hogy a szabad természetben a madarak párválasztása március végén megtörténik, kevés idő állt rendelkezésre, a terület előkészítésére, és a szállítás lebonyolítására. Tovább nehezítette a helyzetet az a körülmény, hogy márciusban végig kiadós hideg esőktől kísért, havazással, és éjszakai fagyokkal váltakozó időjárás uralkodott, ill. a repatriációra kijelölt terület a rendkívül felázott útviszonyok közepette szinte megközelíthetetlen volt. Ezeknek a külső körülményeknek a kényszere miatt, szinte az utolsó órában, 2006. március 24.-én történt csak meg a madarak szállítása. A madarakat a Gemenc Rt. Lenesi telephelyéről érkeztek. A kakasok és tyúkok külön volierekben, egymástól 4-500 méteres távolságban voltak elhelyezve. A madarak küllemi állapota, tollazatuk ép, kondíciójuk kielégítő volt. A befogás alkalmával a madarak egyik lábára narancssárga lábgyűrű lett felhelyezve, és a szállító ládákba is ivar szerint elkülönítetten kerültek. A mintegy 4 órás szállítást követően, a kibocsátás napján kora délután érkeztek ki a telepítésre kijelölt területre, (Egyek-Pusztakócsi mocsarak környéke) ahol a volierben megszokott takarmányféleség (ocsú, kukorica tört szem stb.) kihelyezése után egymástól 4-500 méterre elkülönítetten, három részletben történt a madarak kiengedése. Az első kibocsátási helyen 20db(10 kakas és 10 tyúk), a második helyen 250 m-re 40 db madár (20 kakas és 20 tyúk), míg a harmadik helyen 300 m-re az előzőtől

szintén 40 db (20 kakas és 20 tyúk). A szabadon engedés a még lábon álló kukorica sorokban történt, hogy ne repüljenek fel és szóródjanak szét a területen, hanem a kukorica sorok által megvezetve gyalogolva helyben maradjanak. Néhány perces szabadon engedés után, azonnal megindult a párválasztás. A kiengedés a korábbi évek repatriációs övezetében az Egyek-Pusztakócsi mocsarak, Fekete-rét melletti vadföldjein történtek. A gyepekkel határos szántóföldi mezsgyéken, ahol a kiszórt takarmányon túl jelentős mennyiségben muhar, cirok, köles és egyéb gyommagvak is nagy mennyiségben találhatók voltak. Ezen felül már beindult több szántóföldi gyomnövény vegetációja (pl.: tyúkhúrfélék) amelyeket szívesen fogyasztott a fogoly. A tyúkok, határozott nászviselkedést mutattak, ami abban nyilvánult meg, hogy azonnal hevesen rohanva a kakasok mellé álltak, néhol 2-3 tyúk is, aminek erőteljes verekedés lett a következménye. A tyúkok az első percekben kiválasztották a számukra megfelelő kakast. Majd miután a párválasztási viselkedés lezajlott (ami egyébként élénk, és messze hangzó hívó-párválasztó hanggal kísért volt) a párok egymástól elkülönülve 50-100 métere távolságra álldogáltak, és több esetben megfigyelhető volt a tyúkok által kezdeményezett párzás is. Egy kakasnál rendellenesen fejlődött csüdállás volt észlelhető, ami a normális járást akadályozta. A durván darált kukorica csíkokban lett kiszórva részükre, amit a madarak viszonylag hamar (egy –két óra múlva) megtaláltak és fogyasztottak is, de a területen található természetes táplálékforrásból (zöld fűfélék, köles, cirok stb.) néhány nap múlva már rendszeresen fogyasztották a természetes táplálékforrásokat. A kibocsátást követő napokban, a környék bejárása során megfigyelhető volt 15-20 pár a vadföldeken. A folyamatos jelenlétüket az alkonyati hangadásuk is megerősített. A kiengedés a korábbi évek repatriációs övezetében az Egyek-Pusztakócsi mocsarak, Fekete-rét melletti vadföldjein történtek. A gyepekkel határos szántóföldi mezsgyéken, ahol a kiszórt takarmányon túl jelentős mennyiségben muhar, cirok, köles és egyéb gyommagvak is nagy mennyiségben találhatók voltak. Ezen felül már beindult több szántóföldi gyomnövény vegetációja (pl.: tyúkhúrfélék) amelyeket szívesen fogyasztott a fogoly. A tyúkok, határozott nászviselkedést mutattak, ami abban nyilvánult meg, hogy azonnal hevesen rohanva a kakasok mellé álltak, néhol 2-3 tyúk is, aminek erőteljes verekedés lett a következménye. A tyúkok az első percekben kiválasztották a számukra megfelelő kakast. Majd miután a párválasztási viselkedés lezajlott (ami egyébként élénk, és messze hangzó hívó-párválasztó hanggal kísért volt) a párok egymástól elkülönülve 50-100 métere távolságra álldogáltak, és több esetben megfigyelhető volt a tyúkok által kezdeményezett párzás is. Egy kakasnál rendellenesen fejlődött csüdállás volt észlelhető, ami a normális járást akadályozta. A durván darált kukorica csíkokban lett kiszórva részükre, amit a madarak viszonylag hamar (egy –két óra múlva) megtaláltak és fogyasztottak is, de a területen található természetes táplálékforrásból (zöld fűfélék, köles, cirok stb.) néhány nap múlva már rendszeresen fogyasztották a természetes táplálékforrásokat. A kibocsátást követő napokban, a környék bejárása során megfigyelhető volt 15-20 pár a vadföldeken. A folyamatos jelenlétüket az alkonyati hangadásuk is

megerősített.

A terület előkészítése során terítékre került a kibocsátó hely közvetlen közelében 1 pld vemhes-, és 1 pld hím róka, továbbá a körfüstölési engedély birtokában megtörtént a kotorékok kezelése is. A kibocsátó hely közelben két lakott kotorék és 6 pár dolmányos varjú fészkel. Az egyéb predátorok közül néhány napig 1 fiatal tollruhás (tavalyi) galambász héja tartózkodott a területen, de az élve fogó héja csapdát nem kellett fel állítani, mert tovább vonult. A néhány egerész ölyv és barna rétihéja jelenléte nem okozott problémát a felnőtt foglyok élettevékenységében. A madarak által foglalt terület az idei évben is sávos vadföld, amelynek művelése a fogoly igényeihez lett kialakítva. A szabadon engedést követő első héten két elhullás volt a területen, az egyik madarat szörmés, míg a másikat a tépés maradvány alapján szárnyas ragadozó zsákmányolta. A kialakult párok már néhány nap eltelte után, rendkívül jól kezdtek rejtőzködni az új környezetükben. A kitűnő adaptációs képességüket bizonyítja, hogy a cirokban és a lábon álló kukoricaföldeken való gyalogos keresés során, amikor a megfigyelő személy elhaladt az észrevétlen lapuló madarak mellett, azok jóval később szólaltak csak meg, a jellegzetes „cserregő” hangjukon. A megtalált párok viszont különböző módon viselkedtek a menekülést illetően. Általában először csak a kakas került szem elé, a tyúkok teljesen észrevétlen lelapultak a sűrű növényzet közé. Az ember közeledésére inkább szaladtak, ritkább esetben volt megfigyelhető amint egy-egy pár szárnyra kapott és 200-300 métert alacsonyan repülve menekültek el. A kiengedési hely epicentrumától kb. 1,5-2 km sugarú körben diszpergáltak szét a párok, de volt eset, hogy még magános kakast illetve tyúkot is meg lehetett figyelni a területen. Május elején egy nem kívánatos esemény zavarta meg a fészkelő párokat. A legelőre való kihajtás során a szürke gulyát, mintegy 180 egyedet keresztülhajtottak a vadföldeken, úgy hogy az állatokat órákon keresztül járatták a területen. Az elkövetkezendő évek élőhely fejlesztési terveiben szerepel, hogy a mostani 25 ha-os vadföld visszagyepesítésre fog kerülni, míg egy másik közeli szántóterületen, lényegesen nagyobb 100 ha-os táblán lesz az új tömb létrehozva. A szélesebb sávokban kialakított, változatos növény kultúrák (őszi búza, kukorica, lucerna, cirok, köles stb.)vetésszerkezetének az alkalmazása, ami a leginkább megfelelő lesz a szürke fogoly ökológiai igényeinek.

A program hatékonyságát lényegesen növelné, amennyiben évente két alkalommal lenne lehetőség madarakat kihelyezni a kis vadászterületen. Tavasszal kb. 100 pár felnőtt fogoly illetve nyár elején tíz-tizenkét hetes előnevelt fiatalokat (kb. 1000 db.) lehetne szabadon bocsátani a kijelölt élőhelyeken. A stabil költőállomány kialakulását és tartós fennmaradást mindenképpen egy lényegesen nagyobb példányszámú szabadon bocsátott csapat képes biztosítani.

A törzsésítés, keltetés, nevelés és kibocsátás

A tojatóboxok építése 2002. február 3.-án kezdődött el a józsi telepen. 2002. február 12.-én a tároló volierben lévő felnőtt állományban elkezdődött a párokra való elkülönülés, ezen a napon az első kopuláció (párosodás) is megtörtént. A törzsállománynak szánt madarak téli takarmányozása kukorica és búzakeverékből állt, ivóvíz biztosítása mellett. A természetes körülmények között kialakult tenyészpárok behelyezése a tojatóboxokba február 15.-én megtörtént (22 pár). Elmaradt a korábban tervezett „provokált” párosítások végrehajtása, mert szerencsére a párválasztási nászviselkedésük a madaraknak kiválóan működött. Így szerencsére csak egy tojatóboxban kellett a kakast lecserélni.

2002. március elsején volt az első párosodás megfigyelése az elkülönített pároknál. Az első hetekben a takarmányváltás okozott némi aggodalmat, mert a szemes takarmányról a tojató baromfi tápra, zöldtakarmányra (naponta friss tyúkhúr) és zeolitos ásványi anyag kiegészítőre való áttérés, hasmenést okozott néhány egyednél, még ha ez az átállás nem is hirtelen, hanem szakaszosan (keverten szemes és tojató táp) történt is meg. Az itatás csészés, szelepes önitatókból történt gravitációs úton, almaecet hozzáadásával, a bakteriális eredetű fertőzések elkerülése miatt.

A tojatóboxok két fő részből az „intim” és a kifutó egységekből álltak. Az „intim” részben az önetető és a gravitációs üzemű önitató lett elhelyezve, a kifutó részben fürdőtálca melybe homok, fahamu és apró szemű sóder lett elhelyezve. A letojtt tojások a tojatóbox végén kialakított tojástartolóba gurultak. A tojásgyűjtés naponta két alkalommal, délelőtt 9 órakor és délután 18 órakor történtek. A tojások tárolása egy állandó hőmérsékletű helységben 17 celsius fokon hegyes végükkel lefelé, majd naponta forgatva történtek.

A tojatóboxok azonosító kódszámokkal lettek ellátva az egyes párok tojástermelésének és a termékenységüknek a statisztikai értékelhetősége miatt. Az első tojás lerakásának időpontja 2002. április 2-a, és az utolsó pedig július 10-én volt.

A keltetés és az előnevelés technológiája

A tojások mesterséges keltetése a Schumacher típusú gépekkel, valamint házilag készített inkubátorokkal történtek. Az előbbinek 110 db az utóbbinak 48 db tojás volt a kapacitása. A tojások egy alkalommal a 10. napon lettek meglámpázva. A kikelt csibéket egy 16 m²-es nevelőtérre alakított, korábban üvegházként funkcionált helységben helyeztük el. A csibéket infralámpa alatt, faforgácson, fémhálószerűen lefedett fenyőfából kialakított rekeszekben neveltük, három hetes korig. A Kassai Állatorvos Tudomány Egyetem rhozanovcei telepéről két alkalommal vásároltunk más vérvonalból származó napos fogolycsibéket, összesen 860 db-ot, melyeket hasonló módon neveltük, mint a saját keltetésűeket.

A viszonylag zsúfoltan tartott két-háromhetes fogolycsibéknél már erőteljesen jelentkezett a tollcsipkedés (kannibalizmus) ezért az ilyenkorú fiatalokat egy úgynevezett középnevelőbe (zöldkifutóba) helyeztük el. Ez az építmény egy 20 m hosszú 7m széles és 3 m magas lehálózott alumínium vázas fóliasátor volt. Ide lucerna, cirok, vöröshere, kukorica volt vetve, a kihelyezett fiatalok néhány nap alatt megtanulták a növényzet között való mozgást, rejtőzködést, táplálkozást stb. Az itt eltöltött 3-4 hét után kerültek ki a végleges helyükre, ahol az utónevelés és szabadon engedés fázisai történtek.

Az utónevelés és kibocsátás

A józai telepről a kibocsátási helyre (Egyek-Pusztakócsi mocsarak környéke) került fiatal foglyok gyűrű alakú boxokba kerültek. Az élőhely kiválasztásánál fontos szempont volt, hogy még természetes populáció is éljen a területen. A korábbi évek megfigyelései szerint még 4-5 pár tartózkodott az agrárterületekkel mozaikosan behálózott biotópokban. Az utónevelésre alkalmas kör alakú boxok oldalát

funérlemez, tetejét háló borította, úgy hogy még eső esetén vízhatlan fóliatakarást is kapott. Az oldalak mentén sárgahomokkal fel lettek szórva, ami a madaraknak porfürdési lehetőséget is biztosított. A belső berendezési tárgyak egy kotlóládát, etetőtálcat, apró szemű gyöngykavicsos tálcat és kúpos önitatót tartalmazott. Egy kibocsátó boxba átlagban 33 db 6-7 hetes korú csibe és 1 pár kifejlett fogoly került dajkamadárnak. A gyűrűkön kívül is elhelyezésre kerültek kotlóládák, etetők és itatók, hogy a 8-9 hetes már szabadon engedett fogoly csibék ezeket a táplálékforrásokat is megtalálják és használják. A gyűrűkből való kibocsátások mindig a reggeli órákban történtek meg, szakaszosan 2-3 naponként. Ez függött a boxokban (25 db/év átlagosan) tartózkodó madarak viselkedésétől is. A szabadon engedett csapatot a felnőtt dajkaszülők, úgy vezették, mintha a saját szaporulatuk lett volna, s még néhány napig visszajártak a kibocsátó boxokba éjszakázni. A későbbi időszakokban már az erdőszéleken a magas fűvű részeken éjszakáztak.

A takarmányozási metodika

-A törzsállomány takarmányozása:

A törzsésítés után intenzív baromfi tojótápot kaptak, melyet kiegészített ásványi anyag (zeolitos, foszfor-kalcium vitamin keverékek) és naponta friss zöld etetés (tyúkhúr), valamint hetente három alkalommal, a tenyészszezón első heteiben csíráztatott búzát is kaptak. Az önitató rendszerbe az étrendi hatás fokozására ALMAECETET és JOLOVOTOT (multivitamin keverék) kaptak. A homokfürdőjükbe apró szemű zúzó kavics is került, ugyanis a rendkívül ingerszegény környezetben a szülőmadarak viselkedését "kényszeres hiperaktivitás" jellemezte, amit a homokfürdőzés és a zöld fogasztása normalizált.

- Az előnevelt állomány takarmányozása:

Magas fehérje tartalmú pulyka indítótápot, kiegészítésként darált főtt tojást, tehéntúrót és lisztkekacot kaptak. Az egynapos fogolycsibék kezdetben 5%-os szőlőcukor oldatot, majd másfélhetes kortól kúraszerűen LAKTIFERM baktericid ellenes készítményt kaptak.

Az utónevelt állomány takarmányozása:

Továbbra kapták a pulykaindító tápot, amit LAKTIFERM+C vitaminkészítmény egészített ki, majd fokozatosan 8-9 hetes kortól pulykanevelő tápra tértek át. Az ivóvízbe almaecetet és a takarmány kiegészítőként, ásványianyag pótlására zeolitot kaptak az elvadítás befejezéséig a madarak.

Szeptember hónaptól csökken a kapott táp mennyisége, és fokozatosan növekedik a szemes takarmány adagja. Ami napraforgó, búza, kukorica és köles keverékéből áll. Október végétől már csak azokon a helyeken történik szoktató etetés, ahol várhatóan a téli időszakban fognak a szabadon engedett madarak tartózkodni.

A predátorok kontrollja a program ideje alatt

A fogoly kibocsátásokkal egyidőben a Gödöllői Szent István Egyetem kutatóival együttműködve elsősorban emlős ragadózó monitoring is folyt a térségben. Ennek keretében 27 db nagyméretű élve fogó csapda és 40 db kisméretű élve fogó csapda volt működtetve a térségben. Az eltelt vizsgálati időszakokban összesen: 24 db menyétet, 5 db molnárgörényt, 2 db hermelint, 1 db kóbor kutyát, és 1 db kóbor macskát fogtak be. A kibocsátási hely körzetében A gyérítés számszerű eredménye az eddig eltelt időszak alatt:

- 15 db róka (ivar meghatározás nélkül)
- 12 db róka (szuka)
- 6 db róka (kan)
- 15 db kóbor kutya
- 26 db kóbor macska
- 26 db dolmányos varjú
- 44 db szarka

A visszatelepítésre kijelölt élőhely geobotanikai jellemzői:

A terület a 4073 hektár kiterjedésű Egyek-Pusztakócsi mocsárrendszerhez tartozik. Tiszafüred és Egyek települések közigazgatási határában terül el. Délen a 33-as számú főközlekedésű út határolja. A tengerszint feletti magassága 88-92 m. Az 1973-óta természetvédelmi oltalom alatt álló, valamikor a Tisza folyó vízjárta terület középső része az Egyek-Pusztakócsi-mocsarak néven a Hortobágyi Nemzeti Park része. A különböző területrészei a következők: Villongó, Tarhos-lapos, Fekete-rét, Kis-Jusztus, Meggyes-lapos, Hagymás, Csattag, Bögő-lapos, Hajdú-fenek stb. A Fekete-rét, a Jusztus-mocsár és a Hagymás-lapos a Ramsari Egyezmény oltalma alatt álló nemzetközi fontosságú vizes élőhelyek kategóriájába soroltak. A Nyíregyházi-kunhalom közvetlen közelében elterülő kibocsátóhely, a Hagymás-lapos részeként ramsari terület.

Az észak-dél irányban elnyúló ősi mocsarak természetes víztárolóként fogadták be a tiszai áradások hatalmas víztömegét, ami az árvíz levonulásával a Hortobágy déli mocsárrendszerein keresztül, a Zádor-folyón és a Körös-berettyó vízrendszeren keresztül jutott vissza a Tiszába. A kistájat a rendszeresen lerakódó hordalék állandó mozgásban tartotta. A feltöltődő, medrüket állandóan változó vízfolyások nyomán lefűződő holtmedrek, morotvák maradtak vissza az övzátonyok között. A folyami hordalékra többnyire agyagos löszrétegek rakódtak. A laposokban, mocsarakban

szétterülő vizek nagyobb részt már csak lebegtetve szállított finomszemcsés réti agyagot raktak le. A nagyobb szem- cseméretű frakció a mocsár peremterületein rakódtak le. A löszös üledékkel borított háton mélyben sós réti-csernozjom jellegű talajok alakultak ki. A löszös üledékeken, a felszínhez közeli Na sókban gazdag talajvíz hatására jellegzetes mozaikos elrendezésű, változatos szikes élőhelyek jöttek létre.

A padkás, nedves szikfoki társulásokkal mozaikot alkotó rétek, száraz szikespusztai gyepekkel érintkező mocsarak, kopár foltok, löszgyep maradványok, kisebb erdőfoltok teszik változatossá a tájat. A mocsarakat övező rét és gyepezőna több helyen a szántóföldi gazdálkodás tájalakító hatása miatt csak töredékekben maradt fenn.

A mocsarak közé veresnadrág csenkeszes pusztai gyepek ékelődtek. A szikes gyepekben tömeges a sóvirág. A többnyire mezőgazdasági művelésbe vont háton már csak barázdált csenkeszes löszgyep maradványok húzódnak, osztrák-és ligeti zsályával (GÖRI, 1999).

A különböző típusú gyeptársulások gazdag rovarfaunának adnak otthont, ami kitűnő táplálékforrást biztosít a foglyok számára.

Összefoglalás:

A 2002 februárjában végrehajtott párosítás során 22 pár törzset hoztunk létre. A „kézből” való párosítás sikerességét mutatja, hogy egy esetben kellett csak kicserélni a fogolykakast. A tojási periódus során két kakas hullott el. A tojásrakás időszaka 97 napig tartott. A tojók ezen időszak alatt összesen: 961 db tojást termeltek, ami egy tojóra vetítve 43,6 db/tojás. Ez a mutató szám megfelelő a szakirodalomban jelzett 40-45 db/ tojó termeléséhez viszonyítva (Nagy E. 1990). A perzisztencia intenzív szakasza május és június hónapokra esett. A tojástermelés május utolsó és június első dekádjában kulminált. A rekordot egy fogoly tyúk 72 db letojást tojással tartotta. A 961 db tojásból 40 db lágyhéjú, repedt vagy sérült, ami keltetésre alkalmatlan volt és 21 esetben fordult elő napi két tojásrakás egy tojótól.

A keltetés során összesen 350 db csibét sikerült produkálni. A keltetési eredményeket hátrányosan befolyásolta a műszakilag nem teljesen megbízható keltetőgépek, melyek a rendelkezésünkre álltak. A felszáradt napos csibék egy 16 négyzetméteres erre a célra átalakított volt üvegházban lettek elhelyezve. A zsúfoltság okozta stressz miatt már 2-3 hetes korban megjelent a tollcsipkedés és kannibalizmus. A Szlovákiából két részletben vásárolt 800 db naposcsibe nevelésénél már jobb megmaradási mutatókat sikerült produkálni.

Az utónevelésre használt kör alakú boxokba 33 db fogolycsibe mellé 1 pár felnőtt madarak kerültek. A dajkaszülőkhöz való adoptálás sikeres volt, a szabadon engedés után is együtt tartották a fiatalokat, így azok rövid idő alatt eltanulták a különböző védekezési (rejtőzködés, lelapulás, felrepülve való menekülés stb.) viselkedési formákat. Az elvadításra került madarak napi aktivitási szekvenciái a következők voltak: napkelte után 5-6 óra körül és kora délutáni órákban (14-17 óra között) egészen szeptember elejéig rendszeresen visszajártak az etető és itató helyekre. A napi ciklus további viselkedési mozzanatait a sűrű aljnövényzetben pihenéssel, vagy a nyílt füves területeken „rovarászással” töltötték. Ebben az első időszakban az előnevelt csibék rovarfogyasztása feltűnő mértékű. Jól megfigyelhető volt, amint egy-egy sáskarajra talált madarak izgatottan követték és kapdosták őket, ilyenkor aktiválódott náluk ez a táplálékszerzési genetikai program. Rendkívül hamar

megtanulták ezt a táplálkozási formát. Majd később augusztusban és szeptember elején már a magot érlelő növények (fűmagvak, kukorica, cirok, napraforgó stb.) kerültek előtérbe a táplálkozási listájukon. A fogoly jobb adaptációs képességét bizonyítja, hogy gyorsabban és hatékonyabban elvadul, mint az ugyanilyen korú fácán. A kibocsátott példányok 2-3 km-es sugarú körben szóródtak szét a közeli vadföldeken (lucerna, kukorica, cirok stb.) és a Fekete-réti mocsár gyékényes foltjaiban ahol rendszeresen éjszakáztak. Itt az erősen nedves, helyenként vízállásos területen nagyobb biztonságban érezték magukat, az éjszaka mozgó predátorokkal (róka, kóbor kutya, házi macska stb.) szemben.

A program igazán szakmai különlegességét az adja, hogy a közelben a nemzeti parknak egy ragadozó madár repatriáló telepe is működik, így értékes információkat és tapasztalatokat lehet gyűjteni, az egyes szárnyas csúcsragadozók és a fogoly, mint potenciális zsákmányállat közötti kapcsolatukról.

Az évenkénti kibocsátások alkalmával 20 és 40 között ingadozik a predátorok által elejtett foglyok száma. A közeli madárrepatriáló telepről szabadon engedett és néhány hétig még a környéken tartózkodó egerészölyvek és macska baglyok közül volt néhány sikeres és bizonyítható zsákmányolás. Ezekben az esetekben mindenkor a néhány órája kiengedett, de még tapasztalatlan fogolycsibékből történtek az elejtések. Volt példa arra is, hogy fehérgólya fogott fogolycsibét, amelyek előtte a fűben lelapultak. Július végén augusztusban néhány alkalommal kóborlásban lévő fiatal galambász héja is megjelenik a kibocsátó hely környékén, de mivel nyílt, erdővel (fasorokkal) kevésbé borított területek ezek, ahol nem érzi magát biztonságban, így néhány nap után eltűnik a területről. Egy megfigyelés volt az utónevelés során, amikor kerecsen sólyom támadott felnőtt fogoly példányt.

A Hortobágyon a fogoly állománya a 2000-es évek legelején még az akkori óvatos állománybecslések szerint 120-150 példány körül mozgott. Ezek az 5-10 fős családok nagy távolságokra szóródtak szét egymástól, s az így kialakult földrajzi izoláció következtében fokozatosan felmorzsolódtak. A program hat éve alatt az aktív beavatkozások (élőhely fejlesztés, vadföldek kialakítása, visszatelepítés, téli etetés, predátor kontroll stb.) eredményétől az kellett volna várni a szakembereknek, hogy legalábbis stabilizálódjon valamelyest az állomány, vagyis hogy ne tűnjön el véglegesen ilyen rövid időn belül ez a faj is a Hortobágyról. Ez sajnos mégsem így történt. Évek telnek el úgy, hogy alig akad vagy szinte nincs is egyetlen konkrét megfigyelés sem az egész Hajdú-Bihar Megyéből a faj előfordulásáról. Aztán meglepő módon vannak olyan évek, amikor újra „szárnyra kell” még egy-egy kósza hír arról, hogy megint kikaszáltak egy-egy fészekaljait a Hortobágy térségében 6-8 km-re attól kibocsátó helytől ahol már tíz éve „befejeződött” a program.

Végezetül egy utolsó lakonikus kérdést tegyünk fel magunknak, mely sürgetően választ is várna, hogy vajon lesz-e még közös akarat a magyar vadásztársadalom jeles döntést hozó vezetőiben, hogy a hazai fogoly állomány megmentése érdekében tegyenek-e még erőfeszítéseket. Vagy a ma felnövekvő vadászgeneráció új nemzedéke számára már talán nem is fog hiányozni, mert (sokuk) jelentős részük nem is találkozott, csak hallomásból értesült erről a kedves kis madárról, s némi könnyel, vagy csak egyszerű kézlegyintéssel veszik majd tudomásul, ha végleg lekerül a hazai vadászható fajok listájáról.